

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 РОКУ

LEGAL ANALYSIS OF THE CONSTITUTION OF PYLYP ORLYK OF 1710

Кравець Т.Є., студентка IV курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Автор статті аналізує Конституцію Пилипа Орлика 1710 року в політико-правовому аспекті, досліджує структуру документа, позиції та ключові ідеї демократизму, прав і свобод, принципи організації та функціонування державної влади, місцевого самоврядування, що відображали правове становище українського суспільства на початку XVIII ст. Також було розтлумачено теоретико-правове підґрунтя та конституційно-правовий характер положень «Пактів й конституцій законів та вольностей Війська Запорозького...» 1710 року. Конституція Пилипа Орлика й донині має неабияку цінність, адже це дуже важливий правовий, історичний і політичний акт. Аналіз цього документа засвідчує, що в ньому закладено ідеологію пріоритету демократичних цінностей. У політичному сенсі особливість документа пов'язана з тим, що в ньому йшлося про фактично добровільну відмову від частини своїх повноважень Гетьманом та старшиною на користь козацької громади, міст тощо. У юридичному сенсі це документ, у якому вперше в українській правовій політичній думці, та й у європейській, було чітко зафіксовано фактичний розподіл влади, вибудовано так звані інститути стримування та противаг, визначено особливість податкової політики, привілеї місцевого самоврядування, статус судової влади тощо. Варто зазначити, що важлива роль відводилася представницькій владі, зокрема праобразу українського парламенту, який складався із широкого представництва козацької громади та мав вирішальну роль під час ухвалення рішень. Конституцію Пилипа Орлика можна вважати юридичним документом, що є не лише значним досягненням того часу, але й доказом політичної зрілості суспільства. Своїм змістом, демократичністю вона випереджала тогочасні суспільно-політичні концепції. Документ мистив підстави відповідальності чиновників за розтрату державного майна, автономність судової влади, розмежування обов'язків гетьмана та Генеральної Ради. Це був абсолютно інноваційний підхід до організації державної влади. Конституція Пилипа Орлика випередила свій час. Вона пропагувала громадянські ідеї. Її вважають першою демократичною Конституцією світу, оскільки вона передбачала вільну та незалежну державу, засновану на праві людей на самовизначення. Документ побудовано на демократичних засадах суспільного життя. У тодішній Європі ці ідеї тільки починали розвиватися, коли ліберально-демократичні традиції вже були відчутні в Конституції Орлика. Згідно з ними нині живе весь цивілізований світ. Для України Конституція відіграла важливу роль у дальшому розвитку української державної думки. Документ написано з урахуванням попереднього історичного досвіду. Хоча він не набув чинності, але сформував соціальну основу незалежності України та її демократичну спрямованість.

Ключові слова: конституція, демократія, Генеральна Рада, суд, права і свободи, місцеве самоврядування.

The author of this article analyses the Constitution of Pylyp Orlyk of 1710 in the political and legal aspect, studies the document structure, provisions and key ideas of democracy, rights and freedoms, principles of organization and functioning of the state power, local self-government, which reflected legal situation of Ukrainian society of the beginning of the XVIII century. The author also considers the theoretical and legal basis, as well as constitutional and legal nature of provisions of "Pacts and Constitutions of Rights and Freedoms of the Zaporizhian Host ..." of 1710. Even now, the Constitution of Pylyp Orlyk is of huge value since it is a very important legal, historical and political document. The analysis of this document shows that it is based on ideology of democracy values. From the political point of view, the main feature of this document is connected with the fact that it provides for actually voluntary abdication by the Hetman and Starshina (higher political & military administration) of a part of their powers in favour of Cossack community, cities, etc. In the legal sense, this is a document, which, for the first time in Ukrainian and European legal and political thought, provides for actual partition of powers, establishes so-called institutes of checks and balances, defines peculiarities of tax policy, privileges of local self-government, status of court power, etc. It is worth to note that an important part was assigned to the representative authorities, in particular, to the prototype of the Ukrainian parliament, which widely represented the Cossack community and had a decisive role during taking the decisions. The Constitution of Pylyp Orlyk may be considered as a legal document which is not only a considerable achievement of that time but also an evidence of political maturity of the society. By its contents, democratic nature, it was considerably in advance in relation to social and political concepts of that time. The document contained the fundamentals of the responsibility of officials for embezzlement of state property, independence of court system, distribution of duties between the Hetman and the General Council. It was a quite innovative approach to organization of the state power. The Constitution of Pylyp Orlyk was in advance of its time. It asserted civil society ideas and may be considered the first democratic constitution of the world since it provided for a free and independent state founded on the right of people for self-determination. The document was built on democratic foundations of social life. In Europe of those times, these ideas only began to be developed, while in the Constitution of Pylyp Orlyk these liberal and democratic traditions are already quite noticeable. Now the entire civilized world adheres to these traditions. For Ukraine, the Constitution of Pylyp Orlyk had an important role for further development of Ukrainian state-organization thought. The document is developed with consideration of the previous historical experience. In spite of the fact that it was not implemented, it formed the social grounds for independence of Ukraine and its democratic nature.

Key words: constitution, democracy, General Council, court, rights and freedoms, local self-government.

Постановка проблеми. Конституція Пилипа Орлика є найціннішою пам'яткою українського конституціоналізму, де вміщено розумові звершення українського соціуму початку XVIII століття. Становлення цього документа варто розглядати в значенні прогресу європейської правосвідомості, яка у визначних працях Ф. Вольтера, Т. Гоббса, Ш. Монтеск'є прискорювала свій розвиток і швидше роз'яснювала перспективу, ніж реальність. За таких подій Конституція Пилипа Орлика є вираженою в мові юридичних норм філософією та ідеологією «суспільного договору». Ухвалена в 1710 р., Конституція стала першою демократичною конституцією, яка передбачала чітке розділення влади на законодавчу, виконавчу та судову, випередивши США (1787), Францію, а також Польщу (1791). Незважаючи на те, що вона сягає початку XVIII ст., чимало її положень залишаються актуальними й нині. Висвітлені

в ній ідеї є здобутком політичного та соціально-економічного розквіту України, доказом довшеної самосвідомості нації. Тема актуальна з огляду на те, що документ є важливою сходинкою у створенні української нормотворчої традиції, вимагає всебічного відображення, враховуючи економічні, соціальні, політичні, релігійні та культурні звичаї українського народу.

Мета дослідження. На прикладі аналізу Конституції Пилипа Орлика окреслити політичні стандарти й визначні ідеї демократизму, принципи організації та діяльності всієї державної влади, місцевого самоврядування, що відображали правове становище українського суспільства на початку XVIII ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний історіографічний доробок присвячено фігурі й винахідливості гетьмана у вигнанні Пилипа Орлика. З відносно

нешодавніх публікацій як найбільш ґрунтовні, на мою думку, можна виділити праці Т. Чеховича, А. Шабловського, А. Слюсаренка, О. Апановича, Т. Чухліба [3]. Окрім того, у ювілейному для першої Української Конституції році було реалізовано безліч міжнародних наукових зустрічей, результатом яких є з'явлення нових відповідних збірників. Однак видання, яке здебільшого зробило неможливим вивчення проблеми, зосередивши в собі всі важливі твори П. Орлика, виникли тільки в останні роки [6, с. 5]. Також книга містить змістовні супровідні статті В. Шевчука та О. Трофимука. Одна з найновіших праць, де досліджуються висвітлені у заголовку проблеми, належить Т.Г. Рендію. Проте й серед згаданих робіт ученика залишилися нерозв'язані питання, а тому ця проблематика має значний інтелектуальний ресурс.

Виклад основного матеріалу. Серед пам'яток української політико-правової думки раннього нового часу існує одна, яка вже протягом не одного століття привертає до себе увагу найрізноманітніших представницьких груп суспільного загалу [1]. Йдеться про державну Конституцію, яка називалася «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького». П'ятого квітня 1710 року на загальній козацькій раді поблизу Бендер під головуванням кошового отамана К. Гордієнка відбулися вибори гетьмана Війська Запорозького. На раді «всі, цілком одностайно, разом із старшинами та урядниками, що були послані від Війська Запорозького, розташованого на Січі, з давнім звичаєм і за стародавніми законами обрали вільним голосуванням на гетьманство пана Пилипа Орлика, гідного гетьманської посади». Одночасно було оголошено й затверджено «Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького», які згодом стали називатися Конституцією Пилипа Орлика. Козацьку Конституцію 10 квітня засвідчив як «покровитель і протектор» України шведський король Карл XII [5].

Конституція мала самобутнє вираження: її положення фіксувалися як договір між гетьманом і козацькою старшиною та запорожцями, що було притаманно західній традиції й що підтверджує її демократичний характер [6]. «Ми, старшина й кошовий отаман із Військом Запорозьким, – було сказано в Конституції, – уклали угоду з паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом, і ухвалили, щоб не тільки його Ясновельможність... стежив за виконаннями пактів і конституцій, викладених нижче по пунктах і підтверджених його присягою, але щоб цього незмінно дотримувалися також і наступні Гетьмани Війська Запорозького». Цей документ за своєю сутністю обґрунтував державний устрій України [2]. Конституцію склали преамбули та 16 пунктів, де було сформульовано основні принципи створення автономної держави. Вона несла демократичне спрямування й уособлювала республіканську ідею. Текст Конституції було надруковано латинською та руською мовами. Хоча ще до сьогодні залишається відкритим питання щодо пошуку латиномовного оригіналу самої пам'ятки, а також дотичних до її появи документальних свідчень в архівах і бібліотеках цілої низки європейських країн [1, с. 7].

У преамбулі Конституції було коротко окреслено історію народу Руського і Війська Запорозького. Творці цієї Конституції зображали політичну вигадку, згідно з якою «народ козацький, давній та відважний, раніше званий Хозарським» став засновником Київської держави і раніше від князя Володимира Святославовича християнство прийняв Каган «хозарів-козаків». Так засновувався історична перевага Української держави, де першість була властива козацтву. Це твердження постало «підґрунтям ідеї окремішності руського – малоросійського – українського народу та його природного права на власну державу» [7, с. 9].

Спершу в Конституції було висвітлено загальні тези. Зокрема, у пункті першому розкривалось про «Віру

Православного Східного Обряду» як державну релігію, а також про відбудову автокефалії Української Церкви за відносного підпорядкування Константинопольському патріархові. Надалі було відображено становище національного суверенітету. Встановлювалися кордони Української держави відповідно до умов Зборівського мирного договору 1649 р. з Річчю Посполитою, які було засвідчено ще за часів Богдана Хмельницького. Гетьман повинен був гарантувати недоторканність і непорушність кордонів і оберігати територіальну цілісність держави, а також домогтися справедливого «відшкодування всіх збитків, заподіяних Україні збройною силою».

Деякі розділи (IV, V) стосувалися захисту інтересів Війська Запорозького. Визнавалося, наприклад, віддавання у використання Війська Запорозького «міста Терехтемирова з усіма прилеглими землями і з переправою, що є тут же, через Дніпро», Переволочної, річки Ворскли з млинами, що розташовані в Полтавському полку, а також Кодацької фортеці з усіма прилеглими територіями, та потреба руйнування московських твердинь і фортець, побудованих на Запоріжжі.

Але головне місце посідає шостий пункт Конституції, де викладено принципи організації діяльності органів державної влади. Пилип Орлик створював систему державного управління, базуючись на відмежуванні повноважень між зазначеними в Конституції органами державної влади й паралельному поєднанні всіх гілок влади в цілісний державний устрій [8].

Найвищу позицію в цьому механізмі посідає колегіальний представницький орган. Якщо в суверенних державах, зазначено в Конституції, додержуються похвального й вигідного для публічного балансу порядку, «а саме – і під час війни, і в умовах миру збирати приватні й публічні ради, обмірковуючи спільне благо батьківщини, на яких і незалежні володарі у присутності його Величності не відмовлялися підкорити свою думку спільному рішенням урядовців і радників, то чому б вільній нації не дотримуватися такого ж прекрасного порядку?». Саме через це Конституція твердить, що найголовніші проблеми державного й суспільного життя мають розв'язуватися на Генеральних Радах, і багаторазово наголошує на їхніх законодавчих функціях. З цим наміром було встановлено «три Генеральні Ради, які щороку збиратимуться у Гетьманській Резиденції». Перша збиралася на свято Різдва Христового, друга – на свято Великодня, а вже третя – на Покрову Найблагословеннішої Богорівної, тобто взимку, весною і восени [9, с. 198]. Генеральні Ради відвідувало широке коло представників різних рангів. На ці Ради мали з'їжджатися згідно з наказом Гетьмана і законним обов'язком «не лише полковники зі своїми урядниками і сотниками, не тільки Генеральні Радники від усіх полків, але й посли від Низового Війська Запорозького для слухання й обговорення справ, щоб узяти активну участь». Коли Гетьман виносить Раді певне запитання, тоді «усі без винятку» зобов'язані взяти участь у його обговоренні. І жоден не має права ухилитися від свого обов'язку.

Рішення Генеральної Ради мали вищу юридичну силу і були в деяких випадках обов'язковими. Зокрема, пункт XII встановлював, що лише «за високим рішенням Генеральної Ради у присутності Гетьмана» може бути прийнято «урочисто і непорушно»: кому належить згідно із законом, а кому не належить користуватися правом управління публічними маєтками, і які саме належить виконувати повинності підданим. До того ж рішення, ухвалені Гетьманом про перегляд різного роду тягарів, якими обтяжуються рядові козаки на нашій українській землі, «ширше й детальніше буде обмірковано й вирішено на Генеральній Раді» (XIV), а щодо податків і стацій «на Генеральній Раді буде обговорено й ухвалено постанову» (XV).

Виконавча влада повністю перебувала в руках Гетьмана, повноваження якого були досить різнобічними.

По-перше, Гетьман мав «перейнятися пильною турботою про потреби батьківщини, обмірковувати, керувати й розв'язувати те, що потребуватиме розв'язання». Лише за гетьманським дозволом потрібно обирати козацьких і простих урядників, а після виборів «затверджуватися гетьманською владою» (X). Гетьман мав турбуватися про стягнення «публічної підводної повинності» (XIV), дбати про те, щоб на рядовий і простий народ «не поклали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог», заборонити зловживання стосовно рядових козаків, простолондів, ремісників (X) тощо. Хоча все це Гетьман зобов'язаний був здійснювати під пильним наглядом, а щодо важливіх справ обов'язково погоджувати свої рішення зі старшиною. Зважаючи на негативний досвід колишнього гетьманського управління, Конституція з метою уникнення можливості привласнення влади в державі детально виписує норми регулювання діяльності гетьмана, встановлюючи межі його повноважень. Зокрема, у часові проміжки між зборами Генеральних Рад у разі виникнення потреби в розв'язанні, зміні чи виконанні певних невідкладних справ Гетьман «наділяється певною свободою влади і впливу, щоб розв'язувати такі справи за порадою Генеральної Старшини». Характерно, що цей принцип стримування й контролю Конституція застосовує в багатьох ситуаціях. Як зазначено в Конституції, навіки буде зберігатися у Війську Запорозькому закон, «щоб у нашій батьківщині першість належала Генеральній старшині як з огляду на її високі служби, так і з огляду на постійне перебування при Гетьманах». Тому органом, який контролював дії Гетьмана, була Старшинська рада, у яку вступали Генеральна старшина, цивільні полковники, схожі за характером обов'язків до цивільних радників, і по кілька знатних ветеранів, заслужених мужів, обраних за згодою Гетьмана від кожного полку. «Цій Генеральній Старшині, Полковникам і Генеральним Радникам належить давати поради теперішньому ясновельможному Гетьману та його наступникам про цілісність батьківщини, про її загальне благо й про всі публічні справи. Без їхнього попереднього рішення і згоди на власний розсуд Гетьмана нічого не повинне ні начинатися, ні розв'язуватися, ні здійснюватися» (VI).

І якщо буде помічене в Гетьмана «щось супротивне справедливості й таке, що відхиляється від законів або завдає шкоди вольностям і не безпечно для батьківщини», тоді старшина, полковники й радники можуть скористатися повною свободою голосу, щоб приватно чи публічно на раді висловити дорікання «Його Ясновельможності, вимагаючи звіту щодо порушення законів і вольностей батьківщини, однак без лихослів'я й без найменшої шкоди високій Гетьманській честі».

Окрему увагу в Конституції було присвячено управлінню фінансовими справами. Покладаючись на досвід Війська Запорозького, належало за публічної згоди обрати Генерального скарбника, який узяв би у своє відання державну скарбницю, завідував би млинами та всіма прибутками й піклувався би про них не для власної, а для загальної необхідності, «враховуючи думку Гетьмана», а сам Гетьман не мав повноважень жодним чином обертати їх на свою користь, «обмежуючись своєю часткою прибутків, які належать на Гетьманську булаву й особу» (IX). Водночас потрібно обрати в кожному полку по двоє присяжних скарбників, утверджених спільною ухвалою двох суспільних станів: козаків і простого люду.

Також однією з гілок влади за Конституцією була судова. У разі, коли хтось із старшини, полковників, генеральних радників, знатних козаків або інших урядників чи рядових козаків скоїть злочин, який загрожує Гетьманській честі, то таких злочинців не карас одноособово Гетьман «із власної ініціативи і помсти», але таке правопорушення має розглядати Генеральний Суд, який винесе

рішення, «якому кожен мусить підкорятися як переможній законом» (VII).

Конституція Пилипа Орлика затверджувала державне управління, яке «вільним волевиявленням і голосуванням стосовно рівної, постійної і ніколи не порушеної форми влади і підкорення було ухвалено». Особливістю цієї форми правління було специфічне розмежування повноважень між окремими гілками влади, а також наявність механізму стримування і противаг. Так, рішення Генеральної Ради були обов'язковими для Гетьмана. Хоча Гетьман мав право законодавчої ініціативи, бо міг запропонувати «публічній раді щось на обміркування» (VI). Також стримування виявлялося у взаємодій Гетьмана і Старшинської ради. Без попереднього рішення й затвердження Старшинської ради Гетьман не міг нічого здійснювати. Додатково влада Гетьмана стримувалася повноваженнями Генерального скарбника, хоча скарбник обирався «на розсуд Гетьмана» та враховував у своїй діяльності його думку (IX). Обмежувались повноваження Гетьмана і судовою владою, яка діяла незалежно (VII). Так, через взаємне стримування і взаємоконтроль окремі гілки влади утворювали єдиний державний механізм [8].

Для Конституції Пилипа Орлика характерні демократичні принципи. Не раз у положеннях цього документа вирізнялися обов'язковість «вільних виборів» та «вільного волевиявлення», впроваджувалася виборність посадових осіб [10]. За Конституцією обиралися Гетьман, Генеральна Рада, Генеральна старшина, радники від полків, полковники, урядники, а також Генеральний скарбник і по двоє присяжних скарбників у кожному полку (IX). Водночас заборонялося полковникам призначати сотників та інших урядників «без вільного голосування всього повіту» (X).

Важливою ознакою Конституції було піклування про захист «простого люду», тобто непривілейованих верств населення, що наділяє цей документ гуманістичним спрямуванням [9, с. 198]. Конституція визначала права та обов'язки всіх суспільних станів України й захищала інтереси рядового козацтва, міщан і посполитих, тобто селянства [11]. Вона зобов'язувала Гетьмана захищати козаків і «нешасний простолуд» від незаконних податків (XV), від здирства ринкових комісарів, відкупників мита (XVI) і т. д. Йому належало «великодушно направляти і поліпшувати усі права в країні стосовно надійного дотримання непорушних громадських вольностей» (XVI).

Конституція Пилипа Орлика своїми демократичними спрямуваннями й сенсом випереджала суспільні погляди тодішньої Європи. Вона була уособленням реальної моделі суверенної, незалежної держави, зародженої на природному праві на свободу й самовизначення [10]. Конституція являла собою відправну точку політичного мислення українців XVIII століття. У ній неймовірно сплелися інтереси гетьмана як глави держави, старшини як провідної суспільної верстви населення й козацтва як міцної військової сили держави. Хоча, на жаль, вона не була цілком запроваджена в суспільне життя через невигідні політичні події тих часів [4, с. 130], проте Конституційний договір постав неповторним історичним документом, що створив на козацьких засадах ядро демократичного устрою Гетьманщини.

Аналізуючи статті Конституції 1710 року, можна дійти висновку, що Україна, яка перебувала на межі двох століть, між західним і східним напрямками змогла вистояти й стати демократичною країною. У Конституції зображено прогресивні переконання українського соціуму, який повільними кроками рухався до становлення державності, зосереджуючись і на суспільному взаємозв'язку всередині майбутньої держави, де на договірних засадах за схемою «владна-народ» втілюватиметься управління. Документ зумовив появу надалі нових ідей, які прагнули до «виведення української справи на міжнародній рівень», чому завжди сприяв гетьман Пилип Орлик [3]. Тобто єдиною метою

Пилипа Орлика було завоювати політичну свободу своїй землі й народові, адже вся його енергія була спрямована на те, «щоб заявляти мої права і права моєї нації на Україні», як писав він у своєму останньому листі від 30 серпня 1741 року до французького канцлера Флері [9, с. 193].

Висновки. В історії української правової думки вагомими стали зусилля Пилипа Орлика. Ця конституція була прийнята демократичним духом і визначала прогресивний історичний парламентський напрямок розвитку державних реформ. Конституція Пилипа Орлика зображає не тільки спробу правового регулювання державної традиції українського народу, але й видозміни владних відносин. Попри те, що вона так і не була втілена в життя, вона, однак, являє собою найвидатнішу історичну державно-політичну пам'ятку. «Пакти і Конституція прав і воль-

ностей Войська Запорозького» має посісти гідне місце в історіографії і, здається, і до сьогодні зберігає актуальність для незалежної самостійної України. Аналіз документа доводить, що в нормах цього правового акта вже містилися елементи теорії природного права, а головне – положення теорії поділу влади в організації державного управління за трьома напрямками, які функціонують самостійно, – законодавчий, виконавчий, судовий. У Конституції Пилипа Орлика 1710 р. втілено юридичні напрямки багатьох явищ, а саме: суверенітету українського народу, поділу влади, парламентаризму тощо. Отже, запит до історичного досвіду цього документа – це передусім звернення до державних ідей, які становлять правову основу для загальнонаціональної ідеї політичного характеру, що висвітлює сутність настрою українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смолій А.В. «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення). Львів : Світ, 2011. 440 с.
2. Шабловський А.О. Порівняння політичних систем України за Конституцією Пилипа Орлика та Конституцією УНР 1918 р. *Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Рівне, 2015. № 2. С. 254–257.
3. Апанович О.М. Конституція Пилипа Орлика. *Хроніка*. Київ, 2000. № 23/24. С. 90–102.
4. Полищук И.Е. Основные идеи государственного устройства в конституции Пилипа Орлика. *Политология* : учеб. пособие. Харьков, 2001. 245 с.
5. Страхов М.М. Конституція Пилипа Орлика 1710 року. *Державне будівництво та місцеєе самоврядування* : зб. наук. праць присвячено Конституції гетьмана П. Орлика 1710 року. Харків : Наук.-досл. ін-та держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2006. Вип. 11. С. 10–17.
6. Мироненко О.М. Історія конституції України. Київ : Ін Юре, 1997. 60 с.
7. Слюсаренко А.Г. Історія української конституції. Київ : Т-во «Знання» України, 1993. 191 с.
8. Чехович Т.В. Утвердження принципу поділу влади в конституційній історії України. *Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*. Київ, 2002. Вип. 47. С. 207–210.
9. Шевчук В.О. Козацька держава: Етюди до історії українського державотворення. Київ : Абрис, 1995. 389 с.
10. Догматова І.Н. Пакти й конституції законів та вольностей війська Запорозького Пилипа Орлика в історії українського конституціоналізму. *Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 4-й річниці Конституції України, м. Ужгород, 1–3 червня 2000 р. / голов. ред. Г.М. Курій; орг. ком. В.Я. Тацій, 2000. Ужгород. С. 148–150.
11. Ставицька О.В. Орлик Пилип (11.10.1672 р. – 24.05.1742 р.). Державні політичні та громадські діячі України: Політичні портрети. Київ : Ін Юре, 2002. 125 с.